

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

3 ЖИЛД, 9 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 3, НОМЕР 9

LOOK TO THE PAST

VOLUME 3, ISSUE 9

ТОШКЕНТ-2020

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

«Ўтмишга назар» илмий журнали тахририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет научного журнала «Взгляд в прошлое»
Editorial board of the scientific journal Looking into the past

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожинова Дилором Бобожинова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон
тиллари университети

Зияева Доно Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Кебадзе Мадонна
доктор исторических наук, Телавский
государственный университет, Грузия

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
доктор исторических наук, Телавский
государственный университет, Грузия

Агзамова Гулчехра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети, Қозоғистон

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Гоффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат тиббиёт институти

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қарши муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
профессор, Телавский государственный
университет, Грузия

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент
Нукус давлат педагогика институти

Одилов Аброр Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Саипова Камола Давляталиевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнур Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Ташиқи ишлар вазирлиги қошидаги
Дипломатия академияси,
Қозоғистон Республикаси

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Россия ФА, Санкт-Петербург
Тарих институти

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор
Давлат тарихи институти, Қозоғистон

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор
Ал-Фаробий номидаги Қозоғистон
Миллий университети, Қозоғистон

Хайдаров Муродилла Махмуталиевич
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон миллий университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алиева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон Давлат университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

Захидова Саҳоват
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Республикаси
Фанлар академияси

Халмуратов Бахтиёр Режавалиевич
тарих фанлари бўйича
фалсафа доктори, доцент
Наманган давлат университети

Махкамов Қодиржон Одиложонович
PhD, доцент в.б.
Наманган давлат университети

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Аминов Бобур, Махмудов Файзхожа XIX АСР КУБРАВИА-НАКШБАНДИЯ ТАРИҚАТИГА ОИД «АЛ-ИЖОЗА» – ИЖОЗАТНОМА.....	4
2. Abduzohirov Ravshan O`ZBEKLARDA FARZAND TARBIYASI VA OILAVIY MUNOSABATLAR MASALASINI O`RGANILISHI TARIXSHUNOSLIGI.....	10
3. Джураева Нилуфар МАРКАЗИЙ ОСИЁ ТАРИХШУНОСЛИГИДА ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ЖАМИЯТДАГИ ЎРНИ ВА РОЛИ МАСАЛАСИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ.....	20
4. Жумағулов Анвар ЭТНОИҚТИСОДИЁТ: ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР ВА ҚАРАШЛАР.....	29
5. Мамаджанов Аъзамжон МАҲАЛЛИЙ ЎЛКАШУНОСЛАР ВА РУС ОЛИМЛАРИ ҲАМКОРЛИГИДА ТУРКИСТОН АРХЕОЛОГИЯ ҲАВАСКОРЛАР ТЎГАРАГИ ФАОЛИЯТИ.....	35
6. Маматкулов Абдурасул ИЖТИМОЙ БАРҚАРОРЛИКНИ ТАЪМИНЛАШДА МИЛЛАТЛАРАРО ҲАМЖИХАТЛИК ВА БАҒРИКЕНГЛИКНИНГ МОҲИЯТИ.....	41
7. Мухаммадиев Раҳмон ЎЗБЕКИСТОН ХОТИН-ҚИЗЛАРИНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАГИ МЕҲНАТ ЖАСОРАТЛАРИ.....	46
8. Омонов Анварбек АНГИЛЛАК ҒОРИ ВА УНИНГ ЎЗБЕКИСТОН ПАЛЕОЛИТ ДАВРИ ТАРИХИДА ТУТГАН ЎРНИ.....	53
9. Расулова Нодира ЎЗБЕКИСТОНДА МУСТАҚИЛЛИККА ЭРИШИШ АРАФАСИДА ЯНГИ СИЁСИЙ ПАРТИЯЛАР ВА ҲАРАКАТЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШ ЖАРАЁНЛАРИ.....	60
10. Холмуродов Дилшод ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВА РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСИ ЎРТАСИДАГИ ОЛИЙ ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ҲАМКОРЛИК.....	69
11. Хонимов Шарофиддин ЁШЛАРГА ОИД ДАВЛАТ СИЁСАТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ.....	75
12. Эсанов Алишер, Бегалиев Жўрабек 1917-1941 ЙИЛЛАРДА ЎЗБЕКИСТОНДАГИ МАДАНИЙ ЖАРАЁНЛАР.....	81

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Мамаджанов Аъзамжон,
ЎзР ФА Тарих институти стажёр-тадқиқотчиси
Azamjon.m1991@gmail.com

МАҲАЛЛИЙ ЎЛКАШУНОСЛАР ВА РУС ОЛИМЛАРИ ҲАМКОРЛИГИДА ТУРКИСТОН АРХЕОЛОГИЯ ҲАВАСКОРЛАР ТЎГАРАГИ ФАОЛИЯТИ

For citation: Azamjon Mamadjanov, ACTIVITIES OF THE TURKESTAN ARCHAEOLOGICAL AMATEUR CIRCLE IN COLLABORATION WITH LOCAL GEOGRAPHERS AND RUSSIAN SCIENTISTS. 2020, vol. 9, issue 3, pp.35-40

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2020-9-5>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада муаллиф Туркистондаги осори-атиқалар устида археологик кузатишлар, қидирув ва қисман қазииш ишларини олиб бориш мақсадида ташкил этилган Туркистон ҳаваскор археологлар тўғарагининг фаолияти ва бу соҳада иш олиб борган олимларнинг фикрлари ёритиб берилган. Масаланинг ушбу жиҳати шу пайтга қадар халқаро доирада нашр этилган ишларга қўшимча материал бўлиб хизмат қилади.

Калит сўзлар: Туркистон ҳаваскор археологлар тўғараги, илмий жамиятлар, шарқшунослар, археологик кузатишлар, қазув ишлари, археологик тадқиқотлар, археологик материаллар.

Мамаджанов Аъзамжон,
Стажёр-исследователь Институт истории АН РУз
Azamjon.m1991@gmail.com

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТУРКЕСТАНСКОГО АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО ЛЮБИТЕЛЬСКОГО КРУГА В СОТРУДНИЧЕСТВЕ С МЕСТНЫМИ ГЕОЛОГАМИ И РОССИЙСКИМИ УЧЕНЫМИ

АННОТАЦИЯ

В данной статье автор рассказывается о деятельности Туркестанского любительского археологического кружка, созданного для проведения археологических наблюдений, исследований и частичных раскопок артефактов в Туркестане, а также мнения ученых, работающих в этой области. Данный подход к этому вопросу послужит дополнительным материалом к ранее опубликованным работам в международных научных кругах.

Ключевые слова: Туркестанский любительский археологический кружок, научные общества, востоковеды, археологические наблюдения, раскопки, археологические исследования, археологические материалы.

Mamadjanov Azamjon,
Research Assistant Institute of History of the
Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan
Azamjon.m1991@gmail.com

ACTIVITIES OF THE TURKESTAN ARCHAEOLOGICAL AMATEUR CIRCLE IN COLLABORATION WITH LOCAL GEOGRAPHERS AND RUSSIAN SCIENTISTS

ABSTRACT

In this article, the author highlights the activities of the Turkestan amateur archaeological circle, created to conduct archaeological observations, research and partial excavations of artifacts in Turkestan, as well as the opinions of scientists working in this area. This approach to this issue will serve as additional material to previously published works in international scientific circles.

Index Terms: Turkestan amateur archaeological circle, scientific societies, orientalists, archaeological observations, excavations, archaeological research, archaeological materials.

1. Долзарблиги:

Ўз халқи тарихини билиш ва ўзга халқлар маданиятига ҳурмат билан қараш минтақавий ҳамжиҳатликни мустақамлашга хизмат қилади. Жумладан, ўзбек давлатчилиги ва ривожланиш босқичлари ҳамда XIX-XX аср бошларида кечган турли тарихий-маданий, илмий-амалий жараёнлар маҳаллий маданият билан қўшни цивилизацияларнинг ўзаро таъсири натижасида кечган. Айнан шу боисдан тарихий-маданий алоқалар ва ўзаро муносабатлар илдизларига мурожаат этиш бугунги кунда долзарб аҳамиятга эга.

Ўрта Осиёни Россия империяси томонидан босиб олиниши ва ўлкада Туркистон генерал-губернаторлигини ташкил этилиши билан рус маъмурлари орасида ўлкани илмий жиҳатдан ўрганиш зарур эканлиги ҳақидаги фикрлар вужудга келган. Дастлаб тартибсиз равишда ўлкани тадқиқ этиш ишлари олиб борилган бўлса-да, кейинчалик бу жараён тизимли ва яхлит ҳолда олиб борилиши кераклиги маълум бўлган. Натижада ўлкада бирин-кетин илмий жамиятлар ва муассасалар вужудга кела бошлаган.

Рус шарқшунослиги ўзининг илмий фаолияти билан маҳаллий тарихчиликка таъсир кўрсатган. Рус шарқшунослари Ўрта Осиё тарихи юзасидан жиддий тадқиқот ишлари олиб бориш билан бирга, бу ишга ерли тарихчи ҳаваскорларни ҳам жалб қилиш, улар билан ҳамкорликда иш олиб боришга ҳаракат қилган. Туркистонга келган шарқшунослар маҳаллий тарихчи ва ҳаваскорлар ўртасида юриб ва яшаб, Ўрта Осиё тарихи ҳақида муҳим маълумотлар ва асарларни тўплаганлар ҳамда шу ҳақда тушунтириш ишлари олиб борганлар.

2. Методлар ва ўрганилганлик даражаси:

Мақола асосий илмий маълумотларни тизимлаштириш ва умумлаштириш, тарихий-киёсий таҳлил, кўрсатилган хронологик давр доирасида илмий қарашлар ва ёндашувларнинг танқидий таҳлили каби усуллар асосида ёритилган бўлиб, унда Туркистонда ташкил этилган илмий жамиятлар ва муассасалар, хусусан, Туркистон археология ҳаваскорлари тўғарагининг ташкил этилиши ва унинг фаолияти очиб берилган.

Туркистонни илмий жиҳатдан ўрганишдаги жамиятлар қаторида Туркистон ҳаваскор археологлар тўғараги ҳам алоҳида ўрин эгаллайди. Туркистон ўлкасининг қадимият ёдгорликлари кўпдан буён олимларнинг диққатини ўзига жалб қилиб келган. Шунинг учун ҳам XIX аср давомида осори-атиқалар устида археологик кузатишлар, кидирув ва қисман қазиш ишлари олиб борилган. Бу соҳадаги ишлар П.И.Лерх, Н.И.Веселовский, В.А.Жуковский[1], В.В.Бартольд, М.С.Андреев, В.Л.Вяткин, А.Л.Кун, А.А.Семенов, И.Т.Пославский, Н.П.Остроумов, М.Е.Массон[2] ва бошқаларнинг номлари билан боғлиқдир. Шунингдек, Туркистоннинг қадимий ёдгорликларини ҳисобга олиш ва текширишга марказ илмий муассасаларидан Император археология комиссияси, айниқса Рус археология жамиятининг Шарқ бўлими, бундан ташқари, 1903-йилда ташкил қилинган Ўрта

ва Шарқий Осиёни тарихий, археологик, лингвистик ва этнографик жихатдан ўрганиш кўмитаси ҳам эътибор билан қараган [3].

В.Л.Вяткин раҳбарлигида 1912 йилдан Афросиёбда ўз тадқиқотларини бошлаган ҳамда 1919 йилдан доимий равишда қазишмаларда иштирок этган М.Е.Массон фаолияти билан Ўрта Осиё археологиясининг алоҳида илмий йўналиш сифатидаги тараққиёти бошланади. Гарчи, М.Е.Массон ва бошқа тадқиқотчиларнинг бу даврдаги фаолиятларида асосий эътибор ёдгорликларни аниқлаш, сақлаб қолиш ва қисман тиклашга қаратилган бўлса-да, бу жараёнда археологик тадқиқотларнинг янги услублари такомиллашиб борган.

XX асрнинг 30-йилларига қадар қўлга киритилган моддий топилмаларни ўрганиш, тавсиф ва таснифлаш ҳамда улар асосида Ўрта Осиё шаҳарлари тарихига доир муҳим хулосалар қилиш борасида ҳали етарлича тажриба тўпланмаган эди. Жумладан, Афросиёб харобаларида айрим тўхталишлар билан 1905, 1907, 1912 ва ундан кейинги йилларда В.Л.Вяткин олиб борган изланишлар туфайли кўплаб моддий ва нумизматик ашёлар қўлга киритилган ва улар асосида махсус асар нашр этилган[4]. Бирок, қўлга киритилган археологик материалларни таҳлил этиш ва тавсифлашда етарли тажрибанинг тўпланмаганлиги мазкур масалага доир муҳим илмий хулосалар чиқариш имконини бермаган. Кейинчалик В. Шишкин бу масалани таҳлил қилар экан, унинг "...сабаби эса – археологик услубларнинг ҳали етарлича ўзлаштирилмаганлиги ҳамда стратиграфик нуқтаи-назардан маданий қатламларга бўлган эътиборнинг паст даражада бўлганлиги билан" изоҳланади[5], – деган хулосага келган.

Манбалар таҳлилига кўра, Россиядан сафарбар этилган таниқли олимларни икки гуруҳга бўлиш мумкин. Уларнинг биринчи гуруҳига мансуб олимлар ўз ҳукумати топшириғини сидқидилдан бажариб, ўлканинг беҳисоб бойликларини ўзлаштириш, тезкор ташиб кетишда жонбозлик кўрсатганлар, иккинчи гуруҳ Туркистон ўлкаси халқ ҳаёти, ер ости, ер усти бойликларини ҳақиқий илм-фан нуқтаи назаридан ўрганиб, фан равнақиға катта ҳисса қўшиш, жаҳон халқларини ўлка ҳаёти, маданияти, табиатига доир ноёб сир-синоатлари билан таништиришдек олимлик бурчини бажарувчилардан иборат бўлган. Аммо бундай тоифали олимлар бармоқ билан санарли даражада кам бўлиб, ҳатто энг таниқли рус олимлари ҳам асосан мустамлакачилик ғоялари ва босқинчилик урушларига мойиллик билдирар эдилар.

Россия империяси Ўрта Осиё ҳудудини эгаллагандан сўнг фаол равишда янги босиб олинган ерлардан кўпроқ иқтисодий фойда олиш, маҳаллий аҳолининг тобелигини таъминлаш мақсадида ўлкани ва бу ердаги шарт-шароитларни тизимли ўрганишга ҳаракат қилган. Аммо ўлкада бундай институт, орган ва мутахассисларни мавжуд эмаслиги дастлабки даврда ҳудудни турли илмий жамиятлар фаолияти орқали тадқиқ этишни тақазо этган. Натижада ўлкада Ўрта Осиё илмий жамияти, Рус император географик жамиятининг Туркистон бўлими, Туркистон ҳаваскор археологлар тўғараги, Туркистон қишлоқ хўжалиги жамияти ва бошқа илмий жамиятлар вужудга келган.

Бу хусусида академик В.В.Бартольд Ўрта Осиёнинг ўрганила бошланганлиги ҳақида куйидагиларни ёзиб қолдирган: "Туркистон генерал-губернаторлиги ташкил топгандан сўнг, кўп вақт ўтмай илмий фаолият ҳам бошлаб юборилган. Ўлкани ўрганишдан асосий мақсад географик, табиий, статистик муносабатларни билишдир. Аҳоли ва унинг ўтмишдаги аҳволи ҳам муҳимдир" [6]. Бундан маълум бўладики, Ўрта Осиёдаги илмий жамиятлар фаолияти минтақани Россия империяси томонидан ўзлаштиришда катта аҳамиятга эга бўлган.

Ўрта Осиё ҳудудида фаолият олиб борган имий жамиятлар тарихи бўйича машҳур тарихшунос Б.В.Луниннинг фикрича, ушбу илмий жамиятлар томонидан йиғилган материаллар замонавий тадқиқотлар учун ҳам катта қизиқиш уйғотган.

3. Тадқиқот натижалари:

Туркистон ўлкасида археологик қидурув, қазиш ишлари анча вақт мустақил олиб борилмаган. Бу жараёндаги 1886-йилга қадар давом этган систематик археологик тадқиқотлар ҳам шулар қаторига киради. 1893-йил 11-декабр куни антропология, этнография, табиатшунослик масалаларига оид ўтказилган йиғилишда Н.П.Остроумов

чикиш қилиб, келгусидаги археологик тадқиқотларни кўпайтиришни талаб қилиб қуйидагиларни таъкидлаб ўтади: “Бизнинг ўлкада археологик ёдгорликлар кўп. Уларни ўрганиб чиқиш зарурдир”. Шунингдек, В.В.Бартольд йиғилиш иштирокчиларини археологик кидирувдаги дастлабки натижалар билан таништирган. Остроумов ва Бартольднинг чиқишлари йиғилиш иштирокчилари томонидан яхши кутиб олинган. Тўғаракнинг низоми 1895 йил 31 октябр куни тасдиқланган. Туркистон ҳавоскор археологлар тўғарагининг очилиши 1895 йил 14-декабр куни амалга оширилган[7]. Тўғарак фаолияти қуйидаги йўналишларда олиб борилган:

- а) Туркистон ўлкасидаги ёдгорликлар билан танишиб чиқиш;
- б) Ўлканинг археологик харитасини тузиб чиқиш;
- в) Археологик ёдгорликларни сақлаб қолиш;
- г) Археологик қазувишларини ўлга қўйиш;
- д) Маҳаллий археологик материалларни қайта ишлаш.

1896 йил 22-декабр куни Туркистон ҳавоскор археологлар тўғарагининг йиғилиши бўлиб, унда 47 та аъзокишиларнинг рўйхати тузиб чиқилган.

Кейинчалик тўғаракнинг 108 аъзоси бўлиб, булар орасида В.Л.Вяткин, Д.М.Левшин, Н.С.Ликошин, В.Ф.Ошанин ва бошқа машҳур кишилар ҳам бўлган. Тўғаракда илғор кайфиятдаги рус зиёлиларининг таъсири кучли бўлиб, улар Ўрта Осиё тарихи ва қадимги ёдгорликларига ҳурмат билан қараб, илмий текшириш ишларини бошлаб юборганлар. Тўғаракнинг йиғилишларида археологик масалалар муҳокама қилиниб борилган. 1896 йил 15-декабр куни Тошкентдан Туркистон ҳавоскор археологлар тўғарагининг телеграммаси Рус Археологлар жамиятига юборилган. Туркистон ҳавоскор археологлар тўғараги бу вақтда ўз вазифаларини белгилаб олган.

Ўша даврларда Россия ижтимоий гуманитар фанининг дарғалари ҳисобланган Н.И.Веселовский, В.В.Бартольд, В.Л.Вяткин ва кўплаб бошқа таниқли олимлар ўзларининг Туркистон бўйича ўтказган тадқиқотларида маҳаллий ўлкашунослар, коллекционерлар (машҳур, нодир археологик буюмлар йиғувчи) ва қадимият ҳавоскорларидан катта амалий кўрсатмалар, қимматли ёрлик, маслаҳатлар олганликларини, ўз хотира ва ҳатто илмий асарларида таъкидлаганлар.

Россиядаги октябр давлат тўнтаришигача бўлган давр Ўрта Осиё археологиясини ўрганишда маҳаллий зиёлилар вакилларининг ҳам хизматлари эътиборга сазовор бўлган.

Хусусан, Тошкентлик савдогар Акрам Полвон Асқаров ўзининг кўп сонли, турли даврларга оид қадимий ашёлар коллекцияси (ашёлар тўплами, жамланмаси) билан шуҳрат қозонган. У Н.И. Веселовский раҳбарлигида Туркистонда ўтказилган қазув-кидирув тадқиқотларида бир неча марта қатнашган. Н.И.Веселовскийнинг таърифига кўра, Акрам Асқаров, айниқса қадимги тангаларни йиғишда катта тажрибага эга бўлган, Афросиёб ва унинг атрофидаги ёдгорликлар, Бухоро, Сирдарё, Фарғона вилоятларидаги тарихий обидаларни ўрганишда Акрам Асқаров унга катта ёрдам берган [8].

“Туркестанские ведомости” газетасининг 1892 йил 31-сонида босилган профессор Уварницкийнинг “Акрам Асқаровнинг археологияга оид ашёлар тўплами” номли мақоласида берилган маълумотларга кўра, унда 17 дона олтин пул, 1370 дона қумуш пул, 13 274 дона мис пул, неолит даврига оид тош болға, жез кетмонлар (мотига), турли жойларда тўпланган сополдан ясалган одам ҳайкаллари, тумор, мис, сопол идиш ва шунта, ўхшаш тарихий буюмлар бўлган [9].

Н.И.Веселовскийнинг Акрам Асқаровни Туркистон археологияси ривожига қўшган ҳиссасини тақдирлаш ҳақидаги “Рус Археология жамияти” комиссиясига ёзган тақдимнома хати диққатга сазовордир. Тақдимномада муаллиф Акрам Асқаровнинг коллекциячилик ва археологик қазув ишларида кўрсатган фаолиятини юқори баҳолаб қуйидагиларни ёзади: “Туркистон ўлкасида қадимги ашёлар билан савдо қилувчилар кўплаб учрайди, рус коллекциячилари ҳам аксарият ҳолларда бундай савдодан фақат фойда кўриш мақсадида иш олиб борадилар. Лекин Акрам Асқаров археология билан фаол тарзда қизиқсада, ундан моддий фойда кўришни ўйламайди, аксинча археологиянинг ривожини учун ўз ҳисобидан ҳақ

тўлайди... Сирдарё, Фарғона вилоятлари ва Бухоро амирлигига уюштирган археологик сафарларимда шахсан мен учун у жуда катта хизмат қилди, унинг ёрдамисиз кўп нарсани билмас ва муваффақиятга эришмас эдим” [10]. 1887 йилда “Рус Археология жамияти” Ақрам Асқаровни “Археология ривожига кўшган хиссаси учун” кичик кумуш медал билан мукофотлаган. Ўша давр матбуотининг берган хабарига кўра, у “ўз даврида туркистонликлардан чиққан машхур, нодир археологик буюмлар йиғувчи ва Париждаги илмий археология жамиятининг аъзоси эди” [11].

Туркистон халқлари қадимиятини ўрганиш ҳаваскорларидан яна бири самарқандлик ҳаттот Мулла Қози ибн Мулла Абдурашид ўғли Абу Саид Маҳсумдир. У Самарқанддаги Шайбонийхон мадрасасида мударрис бўлиб фаолият кўрсатган. Бууламо ҳақида Н.И. Веселовский – “Мирза Абу Саид Маҳсум тимсолида Самарқанднинг энг ўқимишли, мусулмон адабиёти билимдонларидан бири билан танишишга мушарраф бўлдик” - деб эътироф этган [12].

Машхур шарқшунос олим В.В.Бартольд ҳам Абу Саид Маҳсум билан шахсан таниш бўлган ва ундан Темурий султон Шохруҳ Мирзо замонидан Шайбонийларнинг сўнгги вакиллари ҳукмронлигига қадар ўша даврга тегишли турли ёрликлар, ҳужжатлар, вақфномаларни олган [13].

XX асрнинг биринчи ўн йиллиги охирларида В.Л.Вяткин раҳбарлигида Улуғбек расадхонаси қолдиқларини топиш мақсадида ўтказилган қидирув-қазув ишлари катта муваффақиятга эришган. В.А. Шишкин таърифи билан айтганда, “...қазув ишлари Ўрта Осиё халқлари маданиятининг дурдона ёдгорликларидан бири, дунё миқёсидаги кашфиёт, рус ва чет эл илмий нашрларида катта мунозара ва муҳокамаларга сабаб бўлган Улуғбек расадхонасининг очилиши билан ниҳояланади” [14].

Маълумотларга қараганда, дунё миқёсида шов-шувга сабаб бўлган ушбу кашфиётни очилишида Абу Саид Маҳсумни ҳам хизматлари катта бўлган. Ўтган асрларда битилган вақф ҳужжатларини синчиклаб ўрганган, ундаги маълумотларни оғзаки ҳолда, авлоддан-авлодга ўтиб келаётган этнографик маълумотлар, афсоналар билан солиштирган, тасодифий топилмалар қайд этилган жойларни ҳисобга олган Абу Саид Маҳсум В.Л.Вяткинга расадхона жойлашган тепаликни кўрсатиб берган. Шуни унутмаслик керакки, мустамлака мафкураси фаннинг барча соҳаларида фақат рус олимларининг биринчи бўлишига урғу берганлиги боис расадхона очилишида Абу Саид Маҳсум номи ёзилмай, уни фақат Вяткин номи билан тарихга киритганлар.

4. Хулосалар:

Масалага хулоса тарзида қуйидагиларни таъкидлаш мақсадга мувофиқдир:

- Юқоридаги маълумотлардан кўриниб турибдики, илмий жамиятларга кўплаб генерал-губернаторлик бошқарувидаги шахсларнинг аъзо бўлганлиги ва фаолияти уларни қандайдир лавозимни эгаллаганлиги билан эмас, аксинча, жамият аъзоларининг кўпчилиги ўлкада ҳарбий ёки дипломатик соҳадан ташқари бошқа бир илмий соҳа бўйича ҳам фаолият юритгани билан изоҳланади;
- Тўғаракка чет элликолимларҳамтаклиф этилган. Германиялик астроном, ушбумуаммога “Туркистон, ҳинд-германхалқларибешиги” китобини бағишлаган Франц Шварцнишулар жумласига киритиш мумкин;
- XIX асрнинг сўнгги чорагида бошланган Туркистон археологиясини ўрганиш ишларида маҳаллий зиёлилар вакиллари ҳам қатнашиб, муайян малака ва тажрибаларни тўплай бошлаганлар.

Иқтибослар/ Сноски/References:

-
- [1] Zhukovskiy V.A. Razvaliny Starogo Merva // Drevnosti Zakaspiyskoy oblasti. - SPb., 1894. - 230s.
- [2] Masson M.E. Short essays on the history of the study of Central Asia in archeological relations // TR. SAGU. - Tashkent, 1956. - Vyp. LXXXI. - S.11-12.

- [3] Ya.F.G'ulomov. Archeology in Uzbekistan. "Red Uzbekistan", "Truth of the East", T. : Uzbekistan Surkh, 1956, pages 7-8.
- [4] Vyatkin V.L. Afrasiab is a city in Samarkand. - Tashkent, 1927. - 64 p.
- [5] Shishkin V.A. Vasilii Lavrentevich Vyatkin. (K tridtsatiletiyu so dnyasmerti) // IMKU. - Tashkent, 1963. - Vyp. 4 –S. 148.
- [6] Lunin B.V. Izistorii russkogo vostokovedeniya i arheologii v Turkestane. Turkestanskiy krujok lyubiteley arheologii (1895-1917gg.). –T., 1958.– S.12.
- [7] National Encyclopedia of Uzbekistan. State Scientific Publishing House, 2000. - P.234.
- [8] National Encyclopedia of Uzbekistan. State Scientific Publishing House, 2000. – P.235.
- [9] Nabiev A. Historical Local Lore. T. : "Teacher", 1996. P.33.
- [10] Lunin B.V. O Numizmaticheskoy kollektzii uzbekskogo sobiratelya drevnostey Akrama Askarova (po arxivnim dannim) // IMKU. Vip. 5. –T: Fan, 1964.
- [11] «Turkestanskije Vedomosti», 1912, № 46.
- [12] Muminov I.M. Izistorii razvitiya obshestvenno-filosofskoy misli v Uzbekistane kontsa XIX - nachala XX vv. Tashkent, Gosizdat, 1957. – S.124.
- [13] Bartold V.V. Report on business trip to Turkestan // ZVORAO. T.XV, SPb., 1904.
- [14] Shishkin V.A. Observatoriya Ulugbek i eyo issledovanie // Trudy Instituta istorii i arheologii AN UzSSR. T. 5. Tashkent, 1953.

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

LOOK TO THE PAST

№9 (2020)

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000